

УДК 342.721

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2025.18>**Г. С. Коваль***здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики**Одеського державного університету внутрішніх справ**orcid.org/0009-0006-5047-1013*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ БЕЗВІСНИМ ЗНИКНЕННЯМ ГРОМАДЯН ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Стаття присвячена дослідженню правових засад та особливостей розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням громадян за особливих. Визначено, що правовою основою розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням громадян за особливих є Конституція України, КПК України, Закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Службу безпеки України», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та ін.

Визначається, що вбивства, пов'язані з безвісним зникненням, – це кримінальні правопорушення, де особа, яка зникла, ймовірно, загинула (наприклад, внаслідок бойових дій чи у полоні), але досі не знайдена, і її смерть не була доведена в законний спосіб. Робиться висновок про те, що розслідування таких справ ускладнюється тим, що тіла зниклих часто не знаходять або вони залишаються в невизначеному стані, а обставини зникнення невідомі.

Аналізується поняття організації розслідування кримінального правопорушення та допускається висновок, що під таким поняттям слід розуміти комплекс заходів щодо створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних криміналістичних рекомендацій з метою умов досягнення цілей судочинства (розслідування злочину).

Аналізуються особливості відкриття кримінального провадження за фактом зникнення особи за особливих обставин. Визначаються основні процесуальні складнощі розслідування даної категорії справ.

Зауважується, що розслідування вказаного виду кримінальних правопорушень вимагає комплексного підходу, застосування відповідного інструментарію слідчих та розшукових дій у відповідності до чинного законодавства.

Ключові слова: розслідування кримінальних правопорушень, правові засади розслідування кримінальних правопорушень, зникла безвісти особа, вбивство, пов'язане із безвісним зникненням громадян за особливих обставин, слідча дія.

Koval H. S. LEGAL PRINCIPLES OF INVESTIGATING KILLINGS RELATED TO THE UNKNOWN DISAPPEARANCE OF CITIZENS IN SPECIAL CIRCUMSTANCES

The article is devoted to the study of the legal foundations and features of the investigation of murders related to the unknown disappearance of citizens under special conditions. It was determined that the legal basis for the investigation of murders related to the unknown disappearance of citizens under special circumstances is the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Laws of Ukraine «About the National Police», «About operative and investigative activities», «About the State Bureau of Investigation», «About the Bureau of Economic Security of Ukraine», «About the Security Service of Ukraine», «About the legal status of persons missing under special circumstances», etc.

Murders related to missing persons are determined to be criminal offenses where the person who disappeared is likely to have died (for example, as a result of hostilities or in captivity) but has not yet been found and his death has not been legally proven. It is concluded that the investigation of such cases is complicated by the fact that the bodies of the disappeared are often not found or they remain in an uncertain state, and the circumstances of the disappearance are unknown.

The concept of organizing the investigation of a criminal offense is analyzed and it is allowed to conclude that such a concept should be understood as a set of measures to create optimal conditions for determining and applying the most effective and expedient forensic recommendations in order to achieve the goals of the judiciary (investigation of a crime).

The peculiarities of the opening of criminal proceedings on the fact of the disappearance of a person under special circumstances are analyzed. The main procedural difficulties of the investigation of this category of cases are determined.

It is noted that the investigation of the specified type of criminal offenses requires a comprehensive approach, the use of appropriate tools for investigative and investigative actions in accordance with current legislation.

Key words: investigation of criminal offenses, legal basis of investigation of criminal offenses, missing person, murder related to the missing disappearance of citizens under special circumstances, investigative action.

Постановка проблеми. Прийдешне повномасштабне вторгнення до нашої держави призвело до значних змін в суспільстві в цілому та житті кожного українця, зокрема. У переважній більшості кожна родина зазнала тих чи інших втрат,

в тому числі, загибелі та зникнення близьких людей. Безліч родин відправили боронити Батьківщину сина, батька, чоловіка. І так само багато родин отримали сумні звістки про зникнення безвісти родича-військовослужбовця. Не пооди-

нокі випадки й зникнення безвісти цивільних осіб на окупованих територіях чи в районах бойових зіткнень, прифронтових регіонах. Такі особи отримують спеціальний правовий статус особи, зниклої безвісти за особливих обставин, що у відповідності до чинного законодавства може бути збройний конфлікт, воєнні дії, тимчасова окупація частини території України, надзвичайна ситуація природного чи техногенного характеру.

Розслідування та розшук зниклих осіб за таких обставин відбувається з урахуванням відповідних правових підстав та особливих специфічних організаційних умов, які пов'язані, в першу чергу, з місцем та обставинами зникнення таких осіб, з обмеженим доступом до місця події, а так само відсутністю всієї належної інформації, доказів тощо. Не зважаючи на те, що наша країна вже довгий період перебуває в стані збройного протистояння, відповідне процесуальне законодавство виявилось не здатним в повній мірі відповідати викликам воєнного часу, що вимагає додаткового дослідження та розробки шляхів вдосконалення й підвищення ефективності правових норм, що пояснює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розшуку зниклих безвісти осіб, в тому числі, за особливих обставин завжди привертала увагу дослідників та залишалася гострою в науках кримінального циклу. Дослідженням різних аспектів визначеної теми займалися Д. Бойчук, О. Буряк, О. Лазуков, Г. Тетерятник, Л. Фесечко та інші вітчизняні дослідники, однак, попри це, все ще залишається ряд невирішених питань, особливо з урахуванням того, що переважна більшість наукових пошуків мала місце в мирний час та не враховували складнощі саме воєнного стану та особливостей діяльності слідчих органів під впливом таких умов.

Мета статті – дослідити особливості правових засад розслідування вбивств, пов'язаних з безвісним зникненням громадян за особливих обставин.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-правові основи розслідування кримінальних правопорушень взагалі складають ціла система заходів, які регулюють структуру органів розслідування та порядок їх діяльності, а також правові норми, що визначають повноваження і процедури. Відомо, що основними суб'єктами досудового розслідування в Україні є слідчі та детективи Національної поліції, органів безпеки, Бюро економічної безпеки, Державного бюро розслідувань та НАБУ.

Відповідно, правовою основою організації розслідування кримінальних проваджень вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням є Кримінальний процесуальний кодекс, який, в свою чергу, відповідає основним правовим постулатам,

визначеним Конституцією України [1]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 4 КПК України «кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених цим Кодексом, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення» [2].

Діяльність відповідного правоохоронного органу деталізується відповідними спеціальними Законами, як-то Закон України «Про Національну поліцію» [3], Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4], Закон України «Про Державне бюро розслідувань» [5], Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» [6], Закон України «Про Службу безпеки України» [7] та ін.

Правовий статус осіб, які зникли безвісти в умовах воєнних дій визначається з урахуванням спеціального Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», який відносить воєнні дії до «особливих обставин», а таку особу визначає як «особа, яка зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру» [8].

У свою чергу, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із воєнним конфліктом, в тому числі й ті, які стосуються безвісти зниклих осіб, є досить складним і багатоаспектним процесом, який супроводжується численними викликами специфіки воєнного стану. За таких умов мають враховуватися складнощі не лише нормативного, але й організаційного характеру, в тому числі, об'єктивні умови бойових дій, постійні обстріли, територіальну близькість до фронту, суб'єктивні фактори кадрів, їх психологічно-моральний стан тощо.

Варто зауважити, що вбивства, пов'язані з безвісним зникненням, – це кримінальні правопорушення, де особа, яка зникла, ймовірно, загинула (наприклад, внаслідок бойових дій чи у полоні), але досі не знайдена, і її смерть не була доведена в законний спосіб. Розслідування таких справ ускладнюється тим, що тіла зниклих часто не знаходять або вони залишаються в невизначеному стані, а обставини зникнення невідомі.

У науковій літературі відмічається, що організація розслідування кримінального правопорушення вимагає відповідних кваліфікації, навичок, вмінь та досвіду, а також висловлюються різні визначення такого процесу. Наприклад, В.Ю. Шепітько розглядає організацію розслідування як «комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів з розкриття, розслідування і профілактики» [9, с. 98].

У свою чергу, А.В. Сорочан даний процес трактує як «раціональний вибір, розміщення і засто-

сування сил, знарядь і засобів, які має слідчий, створення і використання оптимальних умов для досягнення цілей судочинства (розслідування злочину)» [10, с. 455–456].

Цікавим визначається підхід згідно якого, організація розслідування кримінального правопорушення є «комплексом заходів, які є необхідними упродовж усього процесу досудового розслідування чи на окремих його етапах з метою забезпечення насамперед ефективної реалізації уповноваженими суб'єктами своїх повноважень і, як наслідок, розкриття, розслідування та профілактику кримінальних правопорушень» [11, с. 315].

Також слід взяти до уваги, що організація розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням завжди буде включати в себе планування з урахуванням ситуативних особливостей місця зникнення особи та обставин, при яких така особа зникла, складнощів загального порядку та специфіки воєнного стану.

Видається доречним зауваження окремих дослідників з приводу того, що на організацію розслідування даної категорії справ «впливають об'єктивні умови, пов'язані з веденням бойових дій, а саме масштабність злочинів, швидка змінюваність обстановки, ризики для життя і здоров'я, логістичні труднощі тощо, а також суб'єктивні фактори: спротив розслідуванню з боку держави-агресора, приховування доказів, психологічні травми учасників процесу тощо» [12, с. 84].

У порядку, визначеному чинним законодавством відповідний суб'єкт (родич зниклої особи, органі місцевого самоврядування, роботодавець та ін.) має звернутися до правоохоронного органу з заявою про зникнення безвісти такої особи. У випадку, коли мова йде про військовослужбовця, переважно подання такої заяви відбувається після отримання родиною сповіщення про зникнення безвісти військовослужбовця. За фактом такого звернення та внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, правоохоронним органом відкривається відповідне кримінальне провадження за ч. 1 ст. 115 КК України.

У науковій літературі слушно звертається увага на те, що певний час вже після початку повномасштабного вторгнення до нашої країни при поданні такої заяви про зникнення особи виникали певні процесуальні складнощі, наслідком чого були відмови у відкритті кримінального провадження. Так, Кагляк І.І. [13, с. 448] вказує на те, що такі відмови були пов'язані з питаннями підслідності та кваліфікації, через направлення справ за територіальною підслідністю, через що провадження опинялися в роботі підрозділів Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей, де завантаження було більш ніж надмірне, що,

у свою чергу, призводило до збільшень термінів провадження окремих слідчих дій, погоджень, викликало плутанину процесуального керівництва та в кінцевому підсумку суттєво знижувало ефективність вирішення справи по суті.

Однак, з метою вирішення зазначеної проблематики Головним слідчим управлінням було вжито відповідних заходів щодо призупинення передання кримінальних проваджень стосовно безвісти зниклих, наслідком чого стало ведення розслідування за місцем відкриття провадження, що пришвидшило темп такого розслідування, раціонально перерозподілило навантаження на слідчих, а також підвищило загальний рівень ефективності роботи за такими справами, про що слушно відмічалось в науковій площині [14].

Першим питання розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням особи вимагає встановлення місця такого зникнення, обставин, при яких відбулося таке зникнення, встановлення кола очевидців, відібрання їх пояснень та копій службового розслідування за цим фактом.

Важливого значення набуває інформація щодо наявності у зниклої особи відповідних гаджетів, даних відеозйомки безпілотників з місця події, дії дає змогу виявити і зафіксувати сліди, матеріальні об'єкти та інші речові докази, які мають стосунок до зазначеної події та можуть сприяти встановленню місцезнаходження осіб або їх ідентифікації із невпізнаними трупами тощо, що в сукупності може дати цілісну картину обставин зникнення особи та підстав, вважати, що така особа стала жертвою кримінального правопорушення та зазнала смерті.

Слід зробити зауваження, що серед задач слідчого є також визначення чи не було зникнення особи пов'язане із добровільним самовільним залишенням місця свого перебування чи потрапляння в полон, що відповідно впливає на кваліфікацію події та наступні слідчі розшукові дії відповідно до чинного законодавства.

Великого доказового значення має застосування техніки в пошуку зниклої особи. Мається на увазі, проведення огляду місця події із застосуванням відповідної техніки, сучасного програмного забезпечення та даних інформаційних систем [15, с. 157].

Особливе місце в розслідуванні вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням громадян за особливих обставин посідають експертні дослідження на основі біометричних систем ідентифікації, експертизи ДНК, що включають в себе відбір біологічних зразків, виділення ДНК з біологічних матеріалів загиблих; порівняння ДНК-профілів в електронному реєстрі, що особливо важливо тоді, коли мають місце фрагменти тіла невідомої особи. Результати експертизи передають слідчому, який інформує родичів. Якщо ДНК профіль

особи виявленого трупа та зразки родичів співпадають за декількома методами дослідження, так, що сумнівів не залишилося, слідчим виноситься постановою про визнання особи трупа відповідною особою за чим тіло видається родичам, а кримінальне провадження закривається.

Висновки. Правовою основою розслідування вбивств, пов'язаних із безвісним зникненням громадян за особливих обставин є Конституція України, КПК України, ряд спеціальних Законів України та інші нормативно-правові акти, які регулюють питання організації розслідування даної категорії кримінальних справ. Розслідування вказаного виду кримінальних правопорушень вимагає комплексного підходу, застосування відповідного інструментарію слідчих та розшукових дій у відповідності до чинного законодавства. Слід відмітити, що дана категорія кримінальних проваджень мають важливе суспільне значення, є масштабною через кількість випадків зникнення та вимагають від слідчих органів високого професіоналізму, стриманості, виваженого психологічного підходу, своєчасності рішень та врахування сучасних викликів воєнного стану, надмірне навантаження на кадри та недосконалість законодавчої бази.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про Національну поліцію України : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 40-41, ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#top>
4. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 22, ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#top>
5. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 6, ст.55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#top>
6. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 27, ст.382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#top>
8. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
9. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Харків : Одиссей, 2001. 528 с.
10. Сорочан А.В. Організація і планування розслідування шахрайства, що вчиняються на первинному ринку нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 454–461. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.51.
11. Маслюк О.В. Організація досудового розслідування злочинів терористичного спрямування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 65. С. 314–318. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.57>.
12. Батюк О.В., Дмитрів С.О. Допитання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 77-87, с. 84 URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3976>
13. Кагляк І.І. Особливості досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами зникнення безвісти осіб за особливих обставин. *Наукові інновації та передові технології*. № 1(41). 2025. С. 442–454.
14. Синюк О., Луньова О., Белячкова О. Як Україна розшукує зниклих безвісти внаслідок агресії Росії та підтримує членів їхніх сімей. Аналітичний звіт. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/znykli_bezvisty_a4_ua-preview.pdf
15. Мазурок О.Я. Ситуаційний підхід у розслідуванні злочинів, пов'язаних із безвісним зникненням особи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. 6 (3). с. 154–157. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/6/tom_3/32.pdf

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025